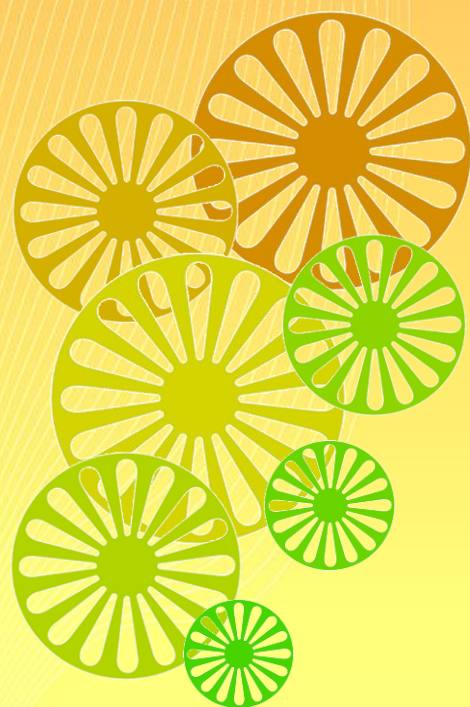

Obvladovanje negotovosti

*Raziskava finančne pismenosti romskih
družin v šestih državah*

Podatki o projektu

Projekt: Grundtvig Multilateral

Naslov projekta: Finančna pismenost za Rome

Akronim: FINALLY

Projekt št.: 527860-LLP-1-2012-1-SI-GRUNDTVIG-GMP

Koordinator projekta: Razvojno izobraževalni center Novo mesto, Slovenija

Informacije o e-knjigi

Naslov: Obvladovanje negotovosti. Raziskava finančne pismenosti romskih družin v šestih državah

Avtorji: Uvod, družbeno-gospodarski položaj romskih skupin, zaključek in priporočila: Oana Marcu

Zasnova in metodologija raziskave, rezultati: Anita Bacigalupo

Na osnovi nacionalnih poročil, ki so jih pripravili:

Oana Marcu in Anita Bacigalupo (Italija)

Ana Popović in Jelena Stanković (Srbija)

Savka Savova (Bolgarija)

Gabi Ogulin Počrvina in Simona Pavlin (Slovenija)

Eva Nemčovská, Mária Garabášová, Martin Rusnák (Slovaška)

Joseph Hassid in Angela Karali (Grčija)

Partnerji: Ekonomska fakulteta Univerze v Nišu (Srbija), Fakulteta za zdravstvene vede in socialno delo, Univerza Trnava (Slovaška), Agencija za socialne raziskave Codici (Italija), Fundacija za zdravstveni in socialni razvoj (Bolgarija), Techniki Ekpaideftiki KEK SA (Grčija), Raziskovalno središče Univerze v Pireju (Grčija), Action Synergy S.A. (Grčija)

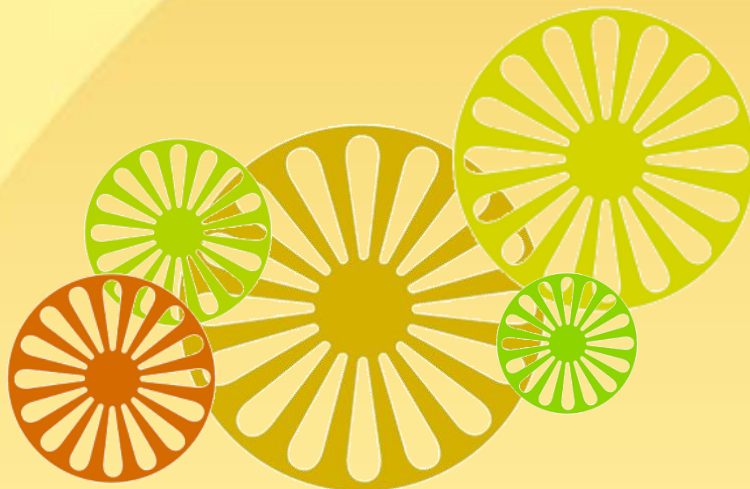
Izdajatelj in založnik: Razvojno izobraževalni center Novo mesto

zanj Marjeta Gašperšič

Oblikovanje: Katja Keserič Markovič

Prevajanje: Tina Kočever Donkov

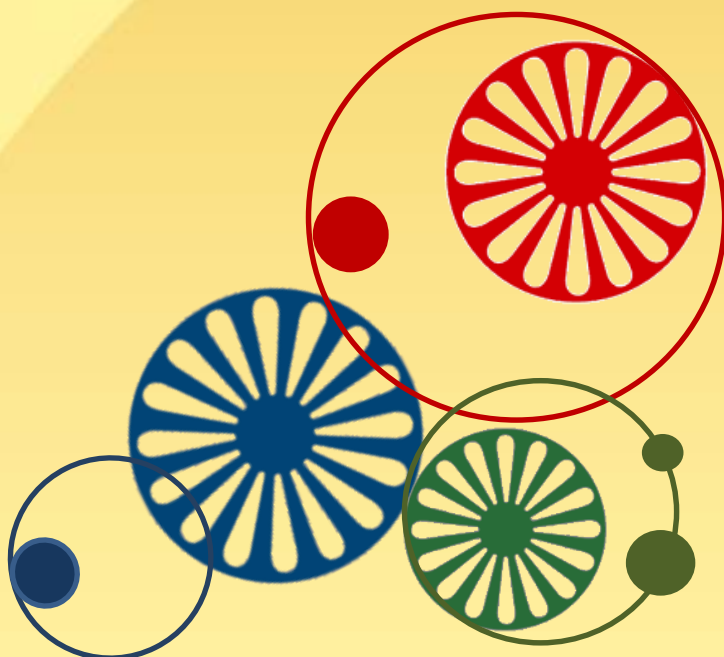
Leto izdaje: 2015

Ta projekt je sofinanciran s strani Evropske komisije. V publikaciji [sporočilu] so predstavljena zgolj stališča avtorjev. Evropska komisija ne prevzema odgovornosti za kakršno koli uporabo podatkov iz te raziskave.

Vsebina

Uvod	4
1. Družbeno-gospodarski položaj romskih skupin	5
1.1 Stanovanjske razmere	5
1.2 Zaposlovanje.....	7
1.3 Druga področja socialnega vključevanja	9
1.3.1. Zdravje	9
1.3.2 Šolanje	9
1.3.3 Možnosti izobraževanja odraslih	10
2. Zasnova in metodologija raziskave	12
3. Rezultati.....	14
3.1 Viri dohodkov	14
3.2 Poraba	15
3.3 Predstave o gospodarskem uspehu	19
3.4 Prihranki, investicije in posojila	20
3.5 Odnos z bankami	21
3.6 Načrtovanje prihodnosti.....	22
4. Zaključki in priporočila	23
Viri	25

Uvod

V pričujočem delu so združene terenske raziskave, ki so jih izvedli lokalni partnerji v projektu Finally. Projekt Finally je namenjen razvoju in preizkušanju programa usposabljanja za finančno pismenost, ki je zasnovan posebej za izobraževalne potrebe Romov.

Predstavljena začetna raziskava se nanaša na dejansko finančno upravljanje romskih¹ družin – temo, ki nam je omogočila razumevanje njihovega načina življenja, preučevanje posledic prevladujočega problema revščine in oblikovanje slike o procesih socialnega vključevanja teh skupin v širšem smislu. Še posebej potrošnja osvetljuje bolj simbolični vidik denarja: povezave z družbenim razredom, narodnostjo, pripadnostjo in identiteto, medtem ko ekonomija na področju nakazil govori o migracijskih zgodbah. Zato se, kadar govorimo o upravljanju denarja v povezavi z Romi, dotaknemo mnogih vidikov njihovega življenja.

Raziskave med romskimi skupinami so še zmeraj v glavnem redke in statistični podatki so pogosto nezanesljivi, kar je posledica premajhne zastopanosti Romov v nacionalnih vzorcih zaradi stigme povezane z njihovo identiteto. Vendar je bilo v zadnjih letih veliko prizadevanj usmerjenih v preučevanje in obveščanje o težkem položaju, v katerem živi največja evropska manjšina in ki ga lahko večinoma pripišemo strukturnim neenakostim in vsakodnevni diskriminaciji (Agencija Evropske unije za temeljne pravice (FRA) in Razvojni program Združenih narodov – UNDP 2012).

Prav tako je težko določiti natančno število Romov, ki živijo v posamezni evropski državi. Piasere (2004) v svojem delu prikazuje, da je romsko prebivalstvo v Evropi neenakomerno porazdeljeno. Vzhodnoevropske države, kot so Romunija, Bolgarija, Madžarska, Slovaška, Srbija in Makedonija imajo najvišji deleže Romov (med 3,8 % in 11 % prebivalstva). Nekatere južno- in vzhodnoevropske države imajo nižje deleže, kot na primer Grčija (1,5 %), Slovenija (0,4%), Albanija, Češka ali Turčija. V zahodni Evropi imajo države, kot so Španija, Francija, Portugalska in Irska, lokalne zgodovinske skupine kot tudi novo prispele priseljence in delež romskega prebivalstva se giblje med 1,6 % in 0,6 %. Druge države, kot so VB, Nemčija in Italija imajo najmanjši odstotek v Evropi. Na primer romsko prebivalstvo v Italiji šteje okrog 0,1 – 0,15 % celotnega prebivalstva. V zadnjem času so migracijski tokovi z vzhoda na zahod spremenili sestavo in število lokalnega romskega prebivalstva, še posebej po padcu državnih socialističnih režimov. Med državami, v katerih je bila izvedena naša raziskava, Bolgarija, Slovaška in Srbija beležijo visok odstotek Romov; Grčija in Slovenija sta nekje

¹ Izraz »romski« se nanaša na vse skupine, ki jih lahko vključimo v to kategorijo (vključno s Sinti v Italiji). V besedilu ga uporabljamo zaradi njegove kratkosti, medtem ko smo pri terenskih raziskavah namenili pozornost vključevanju ljudi različnih etničnih pripadnosti v kategorijo Romov in priznavanju razlik med različnimi skupinami.

na povprečni ravni, medtem ko je Italija ena izmed držav z majhnim deležem Romov – kar je bolj značilno za situacijo na zahodu. V zadnjih letih sta bili ciljni državi Italija in Grčija, medtem ko so bile vse ostale države izvora migracijskih tokov.

Čeprav se številke lahko razlikujejo, obstaja veliko skupnih značilnosti glede položaja romskega prebivalstva v teh državah, ki se večinoma nanašajo na negotove življenjske pogoje, socialno izključenost in strukturno diskriminacijo. V nadaljevanju opisujemo socialno- ekonomski položaj teh skupin v partnerskih državah, ki se nanaša na zadevna vprašanja glede finančnega upravljanja družin in izobraževanja odraslih. Nato predstavimo metodologijo, ki smo jo uporabili v projektu in pojasnimo izbiro krajev za izvajanje raziskave. V poglavju z rezultati so predstavljene glavne ugotovitve študije, ki se nanašajo na dohodek družin, porabo in vzorce stroškov, kot tudi njihovo predstavo o uspehu. Prav tako bomo podrobneje razložili način, kako anketirani Romi načrtujejo prihodnost, njihov pogled na prihranke in naložbe. Druga tema, ki smo jo raziskali, se nanaša na njihov odnos in izkušnje s finančnimi institucijami in bankami. Nazadnje zaključujemo s posledicami teh ugotovitev za razvoj programov izobraževanja odraslih, še posebej za razvoj finančne pismenosti v teh skupinah, kot sredstvo za povečanje stopnje njihove blaginje in boj proti revščini.

1. Družbeno-gospodarski položaj romskih skupin

Da lahko razumemo finančno upravljanje družin, se moramo oddaljiti od analize družbeno-gospodarskega položaja romskih skupin, ki je značilna za proces vključevanja. Izpostavili bomo določene probleme, ki izhajajo iz revščine in diskriminacije in obremenjujejo njihovo vsakdanje vodenje gospodinjstva in financ. Po našem prepričanju sta dva najpomembnejša problema povezana z neustreznimi in negotovimi razmerami na področju stanovanj in zaposlovanja. Na drugih področjih socialne vključenosti, kot sta zdravje in šolanje, se prav tako kažejo določene strukturne omejitve, s katerimi se soočajo družine pri spopadanju z revščino ali izstopanju iz nje. Na koncu tega poglavja bomo na novo postavili okvir izobraževanja odraslih Romov v sodelujočih državah, da bomo videli, kaj lahko usposabljanje na področju finančne pismenosti prinese v smislu novosti in uporabnosti.

1.1 Stanovanjske razmere

Segregacija in slabe stanovanjske razmere so široko razširjene na območjih, kjer živijo Romi, kot to potrjujejo različne evropske raziskave (Agencija Evropske unije za temeljne pravice – FRA, 2009).

Čeprav Romi živijo v etnično mešanih okoljih, kot je to bilo izpostavljeno v nekaterih primerih npr. v Italiji v socialnih stanovanjih, v večini držav še zmeraj obstajajo soseske (ali »naselja«), ki so poseljene izključno z Romi. Kot poudarja poročilo Agencije za temeljne pravice iz leta 2009 o stanovanjskih razmerah, je včasih segregacija rezultat premišljene vladne politike, saj nekateri projekti, namenjeni Romom, ohranjajo ali spodbujajo izolacijo teh skupnosti. Drug razlog za segregacijo je povezan s trgom zasebnih stanovanj. Stanovanjska segregacija ima lahko negativne učinke na druga področja socialnega vključevanja, kot so težavna vključitev na trg dela, nastanek ločenih šol in otežen dostop do zdravstvenih storitev. To pomeni tudi, da se Romi soočajo z določenimi stroški, povezanimi z nastanitvijo, ki pogosto niso enaki tistim, ki jih imajo ljudje, ki živijo v drugih vrstah sosesk.

Drugo vprašanje zadeva pravni status veliko naselij. Veliko se jih šteje za neprimerne in so lahko pogosto tarča prisilnih izselitev, kar vodi v skrajno stanovanjsko negotovost. Da naseljeno zemljišče ni v njihovi lasti, je glavni problem Romov na Slovaškem (FRA, 2009); 70 % hiš urbane romske skupnosti v Bolgariji naj bi bilo zgrajenih nelegalno (nacionalni statistični urad Bolgarije – NSI, 2011), v Grčiji živi 63.000 Romov v zakonsko neurejenih taborih (FRA, 2009); v Srbiji je bilo 34,6 % romskih naselij zgrajenih nelegalno in 35,4 % je nelegalnih naselij, razpršenih okrog načrtovanega središča »legalnih« naselij (Jakšić in Bašić, 2002); podobno situacijo srečamo v Sloveniji, kot pišeta Varga in Friškič (2013). Pogoji v takšnih neurejenih taborih so izredno kruti in vplivajo tako na zdravje ljudi kot tudi na možnost, da se rešijo socialne izključenosti. Kot poroča primer grškega varuha človekovih pravic (št. 16048/2007): *»Romi živijo v tragičnih razmerah, neposredno poleg glodavcev, prepuščeni na milost in nemilost ekstremnih vremenskih razmer in pojavov, prizadenejo jih epidemije, ki jih v glavnem povzročajo smeti, za katere so plačani, da jih pobirajo in odstranjujejo z vseh območij Atike«* (navedek iz FRA, 2009, str. 73).

Poleg tega so romske hiše manjše kot hiše večinskega prebivalstva in so pogosto podstandardne. Čeprav nekateri Romi živijo v stanovanjih v vseh državah, veliko drugih živi v drugih vrstah hiš. V Bolgariji imajo prebivalci bolgarske narodnosti povprečno velikost bivanjskega prostora 23,2 m² na osebo, medtem ko imajo Romi samo 10,6 m² (nacionalni statistični urad Bolgarije – NSI, 2011); v Srbiji živi 16 % anketiranih družin v prostorih do 25 m² in 20 % družin živi na površinah med 26–40 m² (upoštevajoč povprečje 5 članov na družino) (Jakšić in Bašić, 2002). Najbolj ekstremne stanovanjske rešitve zajemajo barake ali šotore, ki so prisotni v vseh državah; v drugih primerih osnovne hiše, ki so jih zgradili sami; v nekaterih primerih (kot je na primer urejen tabor v Italiji ali v slovenskih naseljih) avtodome in prikolice, kot začasne življenjske prostore.

Soseske so v splošnem prenaseljene, pogosto izven robov mest in nimajo ustreznih kanalizacijskih sistemov. Na primer raziskava iz leta 2004 na Slovaškem kaže, da je zgolj 19 % romskih naselij imelo kanalizacijo, 41 % dostop do oskrbe s plinom in 63 % dostop do oskrbe z vodo, čeprav jih je 91 % imelo dostop do oskrbe z električno energijo (Jurásková, Kriglerová in Rybová, 2004, cit. iz FRA, 2009), medtem ko so v Srbiji najbolj številna naselja nehijska barakarska naselja (43,5 %) in je je naselij, ki so povezana z infrastrukturo javnih storitev, le 11 % (Jakšić in Bašić, 2002). V nekaterih od teh držav, so vladna prizadevanja usmerjena v namestitev osnovne infrastrukture v romska naselja, kot na primer v Sloveniji in samo v nekaterih regijah v Italiji.

Stanovanjska negotovost v veliki meri vpliva na domače gospodarjenje: družine se bodo morda morale soočiti s številnimi nenačrtovanimi izdatki (na primer pri izselitvi), morda bodo morali plačati nekatere javne storitve (plin, elektrika, voda), morda bodo podvrženi različnim strategijam ob življenju v podstandardnih razmerah ali pa bo doseg stanovanjske varnosti postal eden glavnih naložbenih ciljev mnogih družin. Tem vprašanju smo pristopili poglobljeno pri ugotavljanju potreb in jih podrobneje predstavili v poglavju z rezultati.

1.2 Zaposlovanje

Po navedbah poročila Agencije za temeljne pravice in Programa ZN za razvoj iz leta 2012 znaša delež Romov s plačano zaposlitvijo v Bolgariji 35 %, na Slovaškem 29 %, v Grčiji 25 % in v Italiji samo 11 %. V teh podatkih ni zajeta samozaposlitev, vendar so kljub temu znatno nižji kot za neromsko prebivalstvo v istih državah. V Srbiji je zaposlenih samo 51 % od 74,9 % romskega prebivalstva, zmožnega za delo (Bodewig in Sethi, 2005). Slovenski organi in drugi viri ocenjujejo, da je zaposlenih samo od 2 do 10 % vseh Romov v Sloveniji (Urad Republike Slovenije za narodne manjšine, 2006). Kljub temu neuradni podatki Zavoda RS za zaposlovanje iz leta 2010 navajajo, da je bilo 955 Romov vključenih v programe aktivne politike zaposlovanja, znatno več kot pred gospodarsko in finančno krizo (v letu 2007 je bilo 830 Romov vključenih v programe aktivne politike zaposlovanja). Ta številka predstavlja okrog 10 % romskega prebivalstva v Sloveniji, kar je višji delež kot pri ostalem prebivalstvu (Korpič Horvat, 2010).

Nizke stopnje zaposlenosti so povezane tudi z vključevanjem v neformalne oblike dela, ki lahko postanejo nelegalne, kadar ustvarjajo neprijavljene prihodke ali se opravljajo brez dovoljenj za izvajanje. Pogoste neformalne dejavnosti v partnerskih državah so: plačano delo, ki se izvaja neformalno za prijatelje ali družino, prodaja blaga na tržnici ali od vrat do vrat, pobiranje odpadkov ali materialov, ki jih je mogoče reciklirati, beračenje. Te dejavnosti predstavljajo rešitve za

nezaposlenost, vendar vodijo do nestabilnih prihodkov, nizke stopnje dobička in negotovosti. V Italiji, če prištejemo ljudi, ki so v nezakoniti zaposlitvi in/ali samozaposlitvi, se delež zaposlenih Romov in Sintov poveča z 11 % na 34,5 % (Fondazione Casa della carità »Angelo Abriani«, 2012).

Ker je delež nezaposlenih žensk precej večji kot delež moških, se veliko žensk ukvarja z oskrbo in vodenjem gospodinjstva, kar jih odrija v tradicionalne vloge in preprečuje njihovo udeležbo v javnem življenju. Obstoječe raziskave v Srbiji kažejo, da je število nezaposlenih romskih žensk štirikrat večje od števila nezaposlenih romskih moških (UNDP Srbija, 2006), medtem ko podatki o nezaposlenosti iz slovenskega urada kažejo, da je polovica prijavljenih brezposelnih oseb žensk (Korpič Horvat, 2010).

Glede na te stopnje zaposlenosti so prihodki romskih družin v splošnem nižji kot prihodki ostalega prebivalstva in mnogo družin živi pod pragom revščine. Po navedbah FRA in UNDP (2012), v Bolgariji in na Slovaškem več kot 80 % gospodinjstev trpi hudo materialno pomanjkanje². Stopnja absolutne revščine v Italiji med Romi dosega 82,1 % v celotni državi (pod pragom 843 EUR za družino s 3 člani). Podatki FRA in UNDP (2012) kažejo, da delež Romov, ki živijo v gospodinjstvih na pragu revščine znaša: 88 % v Bolgariji, 91 % na Slovaškem, 89 % v Grčiji in 98 % v Italiji, medtem ko je ista stopnja tveganja revščine za splošno prebivalstvo okrog 50 % v prvih treh deželah in 40 % v Italiji.

Če upoštevamo nizke in nestabilne prihodke, kot tudi tveganje revščine, je finančno upravljanje zelo občutljiva tema, ki zahteva pri romskih družinah še več znanj in spretnosti kot pri neromskih: če si družine ne morejo privoščiti določenih osnovnih dobrin, sta določanje prednosti in načrtovanje bistvenega pomena za preživetje. Prav tako je veliko težje oceniti obseg in pogostnost prihodkov, tako da je zanimiva podrobnejša raziskava v poglavju z rezultati, kako družine dejansko uporabljajo provizorične spretnosti, da dosežejo konec vsakega meseca s spremenljivimi količinami denarja.

² Kar pomeni, da si ne morejo privoščiti vsaj ene od naslednjih stvari: plačati računov za najemnino ali javne storitve; ustrezno ogrevati svojega doma; poravnati nepričakovanih izdatkov; si privoščiti mesa, rib ali ustreznega beljakovinskega nadomestka vsak drugi dan; si privoščiti enotedneskih letnih počitnic; si privoščiti avtomobila; pralnega stroja; barvnega televizijskega sprejemnika; ali telefona.

1.3 Druga področja socialnega vključevanja

1.3.1. Zdravje

Zdravstveni status vpliva na družinsko gospodarstvo kot tudi na njegovo upravljanje, bodisi kot niz izdatkov ali vpliv na splošno blagostanje družinskih članov.

Zdravje je izdatek, že pri sklenitvi zdravstvenega zavarovanja: v nekaterih državah določene skupine Romov nimajo ugodnosti nacionalnega zdravstvenega varstva in so tako ovirane pri koriščenju zdravstvenih storitev, ko imajo zdravstvene težave. Po navedbah FRA in UNDP (2012) je zdravstveno zavarovanje problem mnogih Romov v Bolgariji (samo 45 % Romov ga ima), v Grčiji (samo 60 %), pa tudi v Italiji (okrog 80 %) in manj na Slovaškem (okrog 90 % ima zdravstveno zavarovanje). Po navedbah Varge in Frikšiča (2013) so v Sloveniji od leta 2009 zdravstvene storitve zagotovljene tistim, ki so upravičeni do socialne pomoči, zato je večina Romov v Sloveniji uradno upravičenih do osnovnega in dopolnilnega zdravstvenega zavarovanja.

Zdravje je prav tako dejavnik, ki prispeva k brezposelnosti. Če pogledamo delež Romov, ki jim zdravstvene težave omejujejo njihove vsakdanje dejavnosti in posledično njihovo delo: po navedbah FRA in UNDP (2012) je v starostni skupini od 35 do 54 let 17 % oseb s tovrstnimi težavami v Bolgariji in Grčiji, 22 % na Slovaškem in skoraj 30 % v Italiji. V raziskavi med gospodinjstvi v Srbiji, je bilo ugotovljeno, da 17,4 % Romov, starih med 25 in 44 let poroča o kroničnih boleznih, v primerjavi s povprečjem celotnega prebivalstva Srbije, ki je 6,8% (Bodewig in Sethi, 2005). V Sloveniji ima ena tretjina Romov prekomerno telesno težo, povišan holesterol, bolezni in poškodbe hrbtenice, povišan krvni tlak in ena petina jih ima pljučne bolezni (bronhitis, astma) (Varga in Frikšič, 2013).

1.3.2 Šolanje

Na izobraževalne možnosti Romov, čeprav niso omejene na papirju, vplivajo neenakosti. Po navedbah Evropskega centra za spremljanje rasizma in ksenofobije (EUMC, 2006) so neenakosti in diskriminacija Romov v izobraževalnem sistemu posledica različnih institucij. Prvič, udeležba romskih učencev, staršev in skupnosti v predšolskih programih je nizka; imajo nizko raven izobrazbe in strah pred asimilacijo; kulturne in jezikovne ovire. Drugič, učitelji morda niso deležni ustreznega usposabljanja in podpore; skupaj s skupino vrstnikov lahko morda nadlegujejo romske učence (dejanja kot so blatenje rase, ustrahovanje in iskanje grešnega kozla); posredno jih lahko morda razvrednotijo in usmerjajo njihove poklicne možnosti v smeri enostavnih delovnih mest. Poleg tega EUMC izpostavlja odsotnost romskih učiteljev v šolah. Tretjič, institucionalna

diskriminacija vodi k težavam pri vpisu in obisku (birokratske zahteve kot je rezidenčni status); segregacija v posebnih šolah ali razredih; dodelitev k izobraževanju za osebe s posebnimi potrebami; namestitvev v nižje razrede, kot bi bili primerni za določeno starost; pomanjkanje medkulturnih učnih načrtov in virov (EUMC, 2006).

Pismenost in dosežena raven izobrazbe predstavljata zelo zaskrbljujoči značilnosti večine Romov v evropskih državah. Nacionalna raziskava Romov v Italiji je pokazala, da je 81 % vprašanih oseb pisмениh; stopnja izobrazbe ostaja nizka v primerjavi s splošnim prebivalstvom, vendar se počasi viša za mlade ljudi: srednjo šolo je končala več kot polovica anketirancev, starih do 20 let, v nasprotju z zgolj 11 % ljudi, starih več kot 50 let (Fondazione Casa della carità »Angelo Abriani«, 2012). Rezultati nacionalnega popisa v Bolgariji (NSI, 2011) kažejo, da leta 2011 21,8 % Romov ni imelo končane osnovne šole in so bili nepismeni, medtem ko v Srbiji popis iz leta 2002 kaže, da 61 % Romov ni končalo osnovne šole (UNDP Srbija, 2005). Podatki za Slovenijo kažejo, da 98,2 % brezposelnih Romov v jugovzhodni regiji Slovenije in 90 % brezposelnih Romov v Prekmurju (ti dve regiji Slovenije sta poseljeni z Romi in se med seboj zelo razlikujeta) ni zaključilo osnovnošolskega izobraževanja in so zato praktično nepismeni (Vlada Republike Slovenije, 2010). Število otrok, ki končajo osnovno šolanje, narašča, vendar odstotek ostaja zelo nizek v primerjavi z večinskim prebivalstvom. Večina, predvsem dekleta, opustijo šolanje, kakor hitro zaključijo devet let obveznega izobraževanja.

Tradicionalne norme za posamezen spol in zgodnje ustvarjenje družine vodijo do tega, da dekleta bolj pogosto ne končajo šole, tako da je nepismenost štirikrat bolj pogosta med ženskami kot moškimi v Bolgariji in skoraj dvakrat bolj pogosta v Italiji. Vse te vidike je treba upoštevati pri oblikovanju izobraževalnih programov, saj imajo vpliv tako na potrebna znanja in spretnosti, ki jih je treba obravnavati, kot tudi na strategije in orodja, ki jih je treba vnesti v usposabljanje.

1.3.3 Možnosti izobraževanja odraslih

Medtem ko večina programov za izobraževanje Romov obravnava temo obiskovanja šole mladoletnikov in rezultate, povezane s kakovostjo medkulturnega izobraževanja in z uvajanjem posebnih tem, ki zadevajo romsko kulturo, v javnih šolah, jih ni tako veliko, ki obravnavajo odrasle Rome. To je v nekaterih državah morda tako zaradi nizke ravni razvoja izobraževanja odraslih na splošno (npr. v Italiji) ali zaradi dojemanja, da je šolanje otrok v javnih šolah prioriteta za socialno vključenost.

V Sloveniji je več centrov za izobraževanje odraslih in drugih ustanov (centri za socialno delo, zavodi za zaposlovanje, nevladne organizacije, Rdeči križ, lokalni zdravstveni domovi, občine,

osnovne šole, združenja Romov) razvilo neformalne programe za odrasle Rome, ki se ukvarjajo z različnimi temami, kot so: izboljšanje kakovosti življenja, socialno vključevanje, zdravje, vodenje gospodinjstva, medosebna komunikacija, reševanje sporov, ozaveščanje o izobrazbi, podpora zaposlovanju in spodbujanje kulturnih prireditev. Programi se izvajajo s pristopom, ki temelji na izkušnjah, praktičnem učenju, ponavadi v romskih naseljih. Obstajajo krajši - in daljši programi, prilagojeni potrebam Romov.

V Grčiji je Sekretariat za ljudsko izobraževanje že leta 1984 izvedel raziskavo o izobraževalnih potrebah romskega prebivalstva in posledično izdelal kratke, srednje in dolgoročne programe, prilagojene potrebam Romov. Glavni cilj teh programov je bilo socialno vključevanje in so sprva obravnavali temo pismenosti odraslih Romov, ki so jo razširili na družbene in kulturne dejavnosti ter na razvoj izobraževalnih gradiv. Do sredine devetdesetih so programi vključevali tudi poklicno usposabljanje.

Po letu 2001 se je izobraževanje odraslih za Rome v Grčiji obrnilo v novi smeri in ponudilo jezikovni pouk in vpis Romov v šole za »drugo priložnost«. Druga vrsta ukrepov je bila učenje in svetovanje o starševstvu, tudi s podporo romskih mediatorjev, kar lahko prav tako štejemo za pozitivno prakso.

V Bolgariji sta bila izvedena dva programa izobraževanja odraslih s strani fundacije »Romi«, v okviru nacionalne strategije vseživljenjskega izobraževanja, v kraju Plovdiv, kjer živi največja romska skupnost v Bolgariji. Prvi se je imenoval »druga priložnost« in obsegal zvezo organizacij civilne družbe, ki je ponujala romskim ljudem srednješolsko izobraževanje, tečaje pismenosti, strokovnega usposabljanja in socialnega vključevanja. Med zadnjimi aktivnostmi, komunikacija in socialne spretnosti predstavljajo pozitivna tla za učne načrte razširjenih tečajev, ki ne obravnavajo samo sposobnosti na posameznem področju, ampak bolj splošne sposobnosti, ki se lahko izkažejo za koristne na najrazličnejših področjih. Projekt je obsegal izgradnjo sodobnega objekta za izobraževanje odraslih in je bil razširjen na druga mesta. Drugi projekt je bil namenjen mladim ljudem v srednjih šolah in jim je ponujal podporo pri dokončanju šolanja.

V Srbiji so programi za izobraževanje odraslih bili pri Romih usmerjeni v osnovno funkcionalno izobraževanje in poklicno usposabljanje in so vključevali tako vladne kot nevladne organe. Poleg tega se razvijajo nekatere pobude za usposabljanje odraslih za podjetništvo, vendar niso naravnane na Rome. Večina izobraževalnih programov v Srbiji rešuje probleme izobraževanja otrok, medtem ko je le malo pozornosti namenjene stalnemu učenju odraslih.

V Italiji ni veliko primerov programov izobraževanja odraslih Romov. Večina jih vključuje poklicno usposabljanje in vajeništvo in so usmerjeni v povečanje zaposlitvenih možnosti.

Na Slovaškem se pravkar pojavlja prva delna metodologija izobraževanja odraslih Romov izven šolskega sistema, kot posledica preventivnih dejavnosti in izobraževalnih programov za odrasle Rome, ki jih izvajajo civilna združenja in fundacije. Ta gradiva niso objavljena širši javnosti in so namenjena samo internim potrebam njihovih avtorjev (Kolthof in Lukáč, 2003).

2. Zasnova in metodologija raziskave

Raziskava, predstavljena v tem delu, je bila izvedena med marcem in septembrom 2013 v Bolgariji, Grčiji, Italiji, Srbiji, Slovaški in Sloveniji. Splošni cilj raziskave je bil preučiti prakse finančnega upravljanja v romskih družinah z namenom razumevanja prioritet, strategij in vsebin za program usposabljanja s področja finančne pismenosti, ki ga predvideva projekt.

Lokalne raziskovalne skupine so na prvi stopnji najprej izvedle teoretično analizo, pri kateri so uporabile podatke iz sekundarnih virov (statistike, podatki, zakonodaja, raziskave). Nato so opravili 115 pol-strukturiranih intervjujev z odraslimi Romi (kar ustreza 115 gospodinjstvom) in z 11 fokusnimi skupinami s povprečno 9 strokovnjaki na posameznem področju izobraževanja odraslih in socialnih storitev za Rome.

V vsaki državi so skupine uporabile skupne smernice za izvajanje intervjujev. Glavne teme, ki so jih raziskovale, so bile: viri dohodka; poraba; predstava uspeha; prihranki in vlaganja; krediti in posojila; načrti za prihodnost.

Skupina oseb, ki je bila udeležena v fazi raziskovanja na terenu, je bila oblikovana glede na logiko namenskega vzorca, najprej z izbiro življenjskega okvira, kar odraža značilnosti romskega prebivalstva v državi (podeželsko in mestno, ločeno in neločeno, domačini ali migranti), vendar je bila izbrana tudi zaradi ugodnega dostopa na podlagi predhodnih stikov organizacij s temi skupinami.

Izbira oseb je nato sledila kvotam glede starosti in spola: 30 % odraslih žensk, 30 % odraslih moških, oboji stari nad 25 let, in 30 % mladih odraslih, starih med 18 in 25. Za vzorec so bile upoštevane različne značilnosti, ki bi lahko vplivale na finančno upravljanje, saj smo skušali uravnovežiti ljudi z različnimi prihodki v družini, različnimi vrstami zaposlitve (formalna, neformalna, življenje na podpori), velike in majhne družine, migrante in domačine.

Upoštevali smo tako tipične kot netipične situacije (izjeme, obrobne primere, zgodbe o uspehu itd.). To je vodilo do omejene možnosti za posplošitev rezultatov na celotno romsko prebivalstvo, vendar je omogočilo poglobljeno razumevanje situacije določenih skupin ter primerjavo med lokalnimi razmerami na kvalitativne razsežnosti.

Za ohranitev anonimnosti identitete vprašanih oseb je bila intervjujem dodeljena oznaka (oblikovana iz prvih črk države, nato z oznako »I« za intervjuvanca in »FG« za fokusno skupino, čemur je sledila dodeljena številka; M ali F za spol, čemur je sledila njegova/njena starost). Kratek opis lokalnih okolij, v katerih je bila izvedena raziskava, je podan v naslednji tabeli.

Država	Raziskovalni okvir - mesto	Značilnosti
<i>Bolgarija</i>	Soseska Fakulteta – Sofija	Največja romska soseska v Sofiji in druga največja v Bolgariji. Neuradno živi tukaj med 35.000 in 45.000 ljudi.
<i>Grčija</i>	Soseska Agia Varvara – Atene	Nahaja se 10 km od središča mesta, gosti približno 35.000 ljudi in predstavlja pomemben del prebivalstva, ki je integrirano.
	Naselje Chalandri – Chalandri	V njem živi približno 70 družin (značilno velike družine, več generacij), večina njegovih prebivalcev je bilo rojenih in odraščalo tukaj.
<i>Italija</i>	Tabor Borgo Panigale, Savena in Navile – Bologna	Okrog 63 družin s 70 mladoletniki živi v treh »taborih«, vzpostavljenih s strani občine. Gre za prebivalce skupine Sinti (italijanski državljani).
	Projekt socialnih stanovanj – Bologna	Romsko prebivalstvo, ki je prisotno pri tem stanovanjskem projektu, je v glavnem sestavljeno iz romunskih migrantov in beguncev iz bivše Jugoslavije.
	Piacenza	Skupina Sintov v Piacenzi šteje okrog 100 oseb, ki jih gosti občina na območju na obrobju mesta.
<i>Srbija</i>	Naselje Beograd Ma(ha)la – Crveni Krst (območje Niša)	Nahaja se blizu središča mesta Niš. Romsko prebivalstvo tukaj po ocenah znaša med 2.600 in 4.500 ljudi.
	Naselje Crvena Zvezda (ali Stočni Trg) – Palilula (območje Niša)	Nahaja se na obrobju Niša, v občini Palilula. Po uradnih podatkih, romsko prebivalstvo šteje tukaj okrog 2.745, vendar je število verjetno večje.
<i>Slovaška</i>	Vasi Kapusany in Krížová Ves na vzhodu Slovaške	Kapusany šteje 2024 prebivalcev, od katerih je okrog 100 Romov. Krížová Ves šteje 1300 Romov od skupaj 1996 prebivalcev. Obe romski naselji sta ločeni od preostalega dela vasi.
<i>Slovenija</i>	Naselje Brezje – Novo mesto	Največje od osmih romskih naselij v občini Novo mesto in šteje 313 Romov od 895 Romov v celotnem mestu.
	Naselje v občini Šentjernej	Podeželsko naselje, ki šteje 140 romskih prebivalcev.

Tabela 1. Opis lokalnih raziskovalnih okvirov.

3. Rezultati

V tem poglavju predstavljene ugotovitve se nanašajo na stališča udeležencev, bodisi Romov ali strokovnjakov. Obsega analizo virov dohodkov za Rome in Sinte, ki izpostavlja glavne ovire, s katerimi se srečujejo na trgu dela. V drugem delu je narejen pregled njihovih glavnih vzorcev porabe sredstev in povezava z njihovimi življenjskimi razmerami. Tretje podpoglavje se nanaša na njihovo predstavo ekonomskega uspeha, medtem ko so v zadnjih dveh podpoglavjih tega poglavja predstavljene prakse in dojemanje na področju prihrankov in vlaganj, vključitve v formalne ali neformalne modele kreditov in dolgov ter razmerij z bankami.

3.1 Viri dohodkov

Finančna pismenost je najprej in najpomembneje povezana z razpoložljivostjo denarja, s katerim lahko upravljamo, torej z viri dohodkov, ki smo jih analizirali s stališča njihove pogostosti, zanesljivosti, za dejavnike, ki vplivajo nanje in za predvidevanje njihovega povečanja ali zmanjšanja v prihodnosti. Med anketiranimi osebami sta prisotni dve vrsti vira dohodka, ki temeljita na stabilnosti in rednosti in pomenita razliko v načinu, kako ljudje vodijo svoja gospodinjstva. Prva vrsta vključuje redne vire, ki jih lahko povežemo s plačo, ki izvira iz samozaposlitve ali podrejene zaposlitve, ali iz podpore s strani nacionalnega sistema socialnega varstva in socialne podpore na splošno. Ta vrsta dohodka, čeprav zmeraj ne zadostuje za zadovoljitev osnovnih potreb družine, se prejema na redni osnovi (ponavadi mesečno) in na določen način zagotavlja možnost načrtovanja izdatkov in prihrankov. Romi običajno živijo v razmerah skrajne revščine, tako da je tveganje odvisnosti od socialnega skrbstva večje, kot pri ljudeh, ki imajo bolj stabilne pogoje dela. Možnost za službo predstavlja ključno težavo za večino anketirancev, še posebej v tem času gospodarske krize. V Sloveniji je na primer glavni vir prihodka socialni transfer, denarna in socialna pomoč ali otroški dodatek.

Druga vrsta dohodka, ki prihaja iz nestabilnih in nerednih virov, lahko predstavlja edini vir družine ali lahko vključuje glavnega. Ti viri se lahko nanašajo na začasne zaposlitve, zbiranje odpadnega materiala, prodajanje različnih izdelkov, prosjačenje, zadnji še posebej pri migrantih v zahodnih državah. Ti prihodki izredno nihajo, odvisno od pripravljenosti in zmožnosti osebe, da sprejme ponudbo za priložnostno ali začasno delo (pogojeno z zdravjem, družinskimi odgovornostmi ali drugim), razpoložljivosti in tržnost materialov in izdelkov (kot so odpadne kovine, baker, plastični izdelki itd.) in sezonskih priložnosti (npr. za zelišča ali pobiranje sadja).

Vsi gremo zbirat steklenice (plastenke) – jaz, žena, otroci ... Otroci so mladi in včasih jih je sram, da morajo to početi – sošolci jih vidijo in se norčujejo iz njih – vendar morajo pomagati in prinesiti nekaj denarja k hiši. Ne poznam natančnega števila plastenk, ki jih ponavadi zberemo, ni veliko, vendar jih zberemo in prodamo dovolj, da kupimo olje in nekaj špecerije, da imamo kaj za jesti. (SRBI4M39)

Pogosto so vsi družinski člani vključeni v neformalno delo. Bolj številčna kot je družina, večji je prihodek. Oblika skupnega življenja predstavlja način, da se zbere več in hkrati prihrani (ista najemnina, isti računi itd.), čeprav se povečajo tudi izdatki. Družinski zaslužki, ki doprinesejo k proračunu gospodinjstva, so možni zaradi velikega občutka medsebojne odvisnosti med posamezniki in generacijami.

Gospodarska kriza je strukturni pojav, ki vpliva na življenjske in delovne razmere Romov v različnih raziskovalnih kontekstih, še posebej v Srbiji, Grčiji in Italiji. Raziskava v Italiji je na primer razkrila, da so nekateri romski migranti, ki so jih spoznali med raziskavo, izgubili svoje službe v zadnjih letih, medtem ko italijanski Sinti pogosto delajo v družinskih podjetjih na neformalnem trgu. Prvi so bili odpuščeni kot posledica zrušenja več tovarn na območju Bologne, drugi čutijo posledice krize pri zbiranju kovin, saj so bili prej odpadni materiali zastoj, medtem ko jih ljudje danes zaračunavajo.

Če zaključimo, je možno izpostaviti več podobnosti v narodnih okvirih, ki smo jih raziskovali in zadevajo vire prihodkov. Raziskava ugotavlja, da ljudje, ki imajo službo, raje navedejo natančen znesek denarja, ki ga zaslužijo v enem mesecu. Namesto tega tisti, ki so vključeni v neformalni trg, težje določijo natančen znesek mesečne plače. Denar služijo iz rok v usta in nimajo natančne predstave o svojih plačah, ali pa je niso želeli deliti z nami.

Poleg tega raziskava kaže, da so delovni pogoji Romov in Sintov zelo negotovi in ta situacije vpliva na strategije, ki jih uporabljajo pri upravljanju financ. To še posebej velja za anketirance, ki služijo denar iz dneva v dan, pri čemer je zelo težko načrtovati svoje izdatke, privarčevati denar in izvajati naložbe.

3.2 Poraba

Raziskava je preučila način, kako ljudje porabijo svoj denar in kateri artikli so po njihovem mnenju bistveni. Vzorci porabe so ključni za raziskavo upravljanja financ, ker nam omogočajo boljše razumevanje običajnih in izrednih izdatkov v družinah Romov in Sintov.

Rezultati kažejo, da se prioritete zelo razlikujejo od ene situacije do druge: sestava gospodinjstva, prisotnost otrok in starejših ljudi, invalidnost ali zdravstveni status članov so pomembne

spremenljivke pri opredelitvi najpomembnejših izdelkov porabe znotraj družine kot enote. Na primer zdravstveni izdatki (za preglede ali zdravila) so lahko bistveni v določenih družinah, a ne v drugih. Stroški šolanja so na primer relevantni samo za družine z otroci.

Postopek odločanja lahko odraža razmerja med spoloma znotraj vsake družine. Ne obstaja posplošen model odločanja o prevladujočih izdelkih potrošnje v določenem trenutku. Delitev dela v romskih družinah je vezana na spol in tako tudi prakse glede porabe: moški poznajo bolje kot ženske količino virov prihodka v mesecu, medtem ko znajo ženske bolje kot moški izračunati, koliko družina porabi za hrano in vsakdanje izdatke.

Hrana predstavlja najpomembnejšo vrsto izdatka za večino anketiranih družin. Šteje se za temeljno, ne samo zaradi svoje vloge pri preživljanju, ampak tudi zato, ker močno obremenjuje družinski proračun. To je povezano s številom članov v družinah. Romske družine imajo različne nakupovalne navade: velik nakup opravijo enkrat mesečno v velikih nakupovalnih središčih ali pa gredo po vsakdanje potrebščine v majhne supermarkete blizu doma. Ti dve različni navadi nakupovanja sta povezani s splošno finančno situacijo v vsaki družini: kadar prejemajo mesečno plačo, pogosto opravijo nakup mesečno, medtem ko, kadar služijo denar iz rok v usta, raje kupujejo hrano dan za dnem. Dnevno nakupovanje lahko pripišemo pomanjkanju hladilnikov ali omar za shranjevanje hrane.

Glede na možnosti shranjevanja doma dnevno kupujejo hrano, ki jo lahko zaužijejo isti dan, kuhano, pečeno meso. Romi, ki živijo v boljših razmerah, lahko kupijo nekoliko večjo količino, ker imajo prostor, kjer shranjujejo hrano (hladilniki, omare), vsaj za en teden. Vendar je veliko družin, ki so prisiljene, da gredo v trgovino vsak dan in porabijo več denarja, saj ne kupijo le tega, kar potrebujejo, pač pa tudi druge stvari. (SI-FG-2)

Zanimiv primer prihaja iz Bolgarije, kjer ločena soseska, v kateri živi romsko prebivalstvo, omogoča in ustvarja notranji ekonomski sistem med prebivalci, ki tudi pomaga pri pomanjkanju denarja. Skupna strategija tukaj je kupovanje živil na kredit v lokalnih mini marketih.

V prodajalnah na drobno (trgovine, tržnice, restavracije itd.) ljudje delajo z ljudmi, ki se poznajo med seboj, tako da se jim lahko zaupa, da bodo vrnili denar, ki si ga izposodijo. To pomeni, da ljudje dajo sredstva na kredit samo strankam, ki lahko zagotovijo, da jih bodo vrnili konec meseca. Tako lahko tekoče delujejo. Denarja se ne da naključnim ljudem. Okrožje soseske Fakulteta je razmeroma zaprta skupnost, kjer vsak pozna vsakega (BG-FG-1).

Nekatere družine štejejo nakupovalni seznam za dobro strategijo upravljanja majhne količine denarja, ki jo imajo: seznam jim omogoča, da kupijo točno to, kar družina resnično potrebuje, ne da jih pri tem zavedejo ponudbe supermarketov.

Druga najpomembnejša vrsta izdatkov za romske družine je hiša, še posebej najemnina in računi. Vsak posamezni nacionalni okvir predstavlja posebno situacijo, saj se stanovanjske razmere razlikujejo med državami: Romi živijo v urejenih taborih, v ločenih soseskah, zasebnih hišah, socialnih ali najetih stanovanjih. Te stanovanjske razmere na različne načine vplivajo na stroške, ki jih romske družine morajo pokriti. Primer je situacija v Italiji, kjer ima večina anketirancev dolgove pri občini, saj je najemnina začasnih bivališč za Rome migrante in prostor za tabore Sintov razdeljena med njih in občino. Zelo pogosto je družine ne zmorejo redno plačevati in se jim nakopiči dolg, kar vodi v tveganje za izselitev. Slovenija in Srbija poročata o podobni situaciji, kjer redko plačujejo občinske storitve. V teh primerih Romi občini dolgujejo plačilo računov (elektrika, voda, plin). Kjer so za oskrbo zadolžena zasebna podjetja, je situacija slabša zaradi tveganja odklopa dobave električne energije ali plina.

Zdravstveni izdatki se štejejo za zelo pomembne, še posebej v tistih družinah, kjer so prisotni invalidni ali starejši ljudje. Količina denarja, ki jo porabijo za zdravje, je odvisna od tega, v kolikšnem obsegu poskrbijo za kritje nacionalne zdravstvene službe v smislu zdravstvenih zavarovanj (izpolnjevanje pogojev za zavarovanje), zdravil in pregledov. Nenadzorovane zdravstvene potrebe, samostojno zdravljenje in pomanjkanje zaupanja v sistem zdravstvenega varstva včasih vodijo v poslabšanje stanja ljudi:

Ne kupujemo zdravil za dedkovo zdravljenje. Ne verjame zdravnikom in zavrača zdravljenja. Kupi nekaj zdravil, samo ko njegovo zdravstveno stanje postane zares hudo in se počuti zelo slabo. (SRB-I-2M19)

Izdatki, povezani s šolo, lahko zadevajo knjige in v določenih okoljih denar za malico. V primerih, kot je v Srbiji, kjer nekateri anketiranci obiskujejo univerzo, so pomembni vir za romske študente državne štipendije. V drugih okoljih, kot na primer v Italiji, se ljudje zanašajo na dejstvo, da šola ne bo izključila otrok iz šolske jedilnice zgolj zato, ker ne morejo plačevati malice:

Za šolo ne potrošim ničesar. Za šolsko malico bi moral plačati od 130 do 140 evrov na mesec, vendar si tega ne morem privoščiti. Na srečo daje šola kljub temu mojim otrokom hrano. (IT-I-06M36)

Za učbenike in druge predmete, kot so oblačila, več družin Romov in Sintov v različnih nacionalnih okoljih trdi, da ne trošijo, ampak računajo na podporo prijateljev (prispevki znotraj in izven

skupnosti) ali krajevne dobrodelne organizacije. Oblačila predstavljajo pomembno stvar za vsakdanje življenje, toda niso pomembna vrsta izdatka za vprašane osebe. Da so dobro oblečeni je posebej pomembno Romom, ki hodijo v šolo ali na delo, zarado močne diskriminacije njihovih skupnosti, tako da so iz tega razloga pogosto sprejeti nekateri izdatki.

Stroški vozil in prevoza so ključnega pomena za družinska opravila: avtomobili in tovornjaki so najbolj običajno sredstvo prevoza na delo ali zbiranja kovin. Stroški, povezani z avtomobili in tovornjaki, obsegajo večinoma zavarovanje in gorivo, medtem ko je mehanično vzdrževanje ponavadi rešeno znotraj skupnosti; precej običajno je, da imajo brata, strica ali bratranca, ki je zelo dober mehanik. Čeprav je avtomobilsko zavarovanje zelo drago, ga ljudem v splošnem uspe plačati pravočasno in načrtovati ta izdatek že dolgo pred tem, zaradi pomembnosti prevoza za vsakdanje življenje in (neformalno) delo. Pomembna vrsta izdatkov se nanaša tudi na javni prevoz znotraj mesta, v katerem živijo, in potovanje nazaj domov v primeru migrantov.

Prav tako smo raziskali okoliščine, tržišča in družbene odnose, povezane s porabo. Še posebej pomembna so praznovanja, družabne priložnosti, kot so poroke, rojstni dnevi, krsti in pogrebi. Ti dogodki so velikega pomena iz več razlogov: gre za dogodke, pri katerih se združi razširjena družina in lahko člani pokažejo svojo radodarnost in bogastvo ter krepijo družbene vezi z drugimi člani skupnosti. Čeprav se ob nobeni teh priložnosti ne potroši veliko denarja (npr. poročno darilo stane v povprečju 30 evrov), so precej pogosti skozi leto in zavzemajo pomemben delež letnega domačega proračuna. Dejstvo, da Romi in Sinti trošijo denar za takšne dogodke, čeprav so pod pragom revščine, negativno presoja socialni delavci:

Romi porablja denar za razkošna praznovanja: poroke, maturantske plese in rojstne dneve. Poroka mora biti razkošna; povabljeni so vsi ljudje iz soseske. »Poroka je investicija«. Denar, ki ga dajo zanjo, morajo pridobiti nazaj od obiskovalcev. (BG-I-FG1)

Če pogledamo onstran tega močnega predsodka, lahko vidimo, da je za večino družin skupnost velikega pomena v njihovih strategijah preživetja vsakodnevnega življenja. Na eni strani so poroke in druga praznovanja priložnost za kopičenje simboličnega kapitala, pridobivanje priznanja in utrjevanje družbenih odnosov na račun denarnega kapitala. Prav tako predstavljajo krog medsebojne pomoči, saj se vložen denar povrne na krožni in vzajemen način, saj bo vsaka družina imela priložnost, da priredi svoje slavlje in povabi druge.

Eden najpomembnejših rezultatov analize praksi porabe sredstev je, da so izredno povezani z razpoložljivostjo virov prihodka. Kot smo že izpostavili, prejemanje stalne mesečne plače ali služenje denarja iz rok v usta vpliva na načine, kako ljudje razmišljajo o izdatkih in kako lahko

načrtujejo izredne izdatke. Dejanski pogoji dela večine anketirancev so tako negotovi, da ne morejo zmeraj pokriti osnovnih potreb, kot so izdatki za bivanje ali šolanje.

3.3 Predstave o gospodarskem uspehu

Če pogledamo predstave o uspehu, verjamemo, da nam lahko pomagajo pri razumevanju, česa si Romi želijo doseči, statusa, povezanega s predmeti potrošnje in z njimi povezanimi vrednotami. Gospodarski uspeh je pogosto povezan s posedovanjem materialnih predmetov, še posebej velikih hiš, luksuznih avtomobilov in finih oblačil. Kot smo že poudarili, je ena primarnih potreb za vprašane osebe hiša. Za dejansko stanovanjsko situacijo Romov so značilni visoki izdatki in dolgovi, negotovost zaradi pravnih vprašanj ali podstandardno in ločeno življenje. Kot je izpostavilo več anketirancev v različnih državah, biti bogat lahko omogoči osnovne pogoje varnosti posameznikov (kot na primer imeti v lasti hišo). Hiša predstavlja objekt, ki je v glavnem povezan z bogastvom in ekonomskim uspehom ne zgolj zato, ker je mogoče zelo lepa ali dobro opremljena in razkazuje bogastvo njenega lastnika, ampak tudi zato, ker se lahko na primer nahaja stran od ločenih skupnosti.

Odselili bi se stran iz romske vasi, kupili staro hišo in jo obnovili. (SI-I-2M30)

Materialne posesti so povezane z družbenim statusom, kot na primer eleganten avto ali oblačila, in je tako sredstvo družbenega priznavanja. Večina udeležencev nima možnosti, da gre na počitnice ali porabi denar za zabavo (jesti v restavraciji ali iti ven); prosti čas povezujejo z ekonomskim uspehom. Biti bogat je povezano s psihološkim bogastvom, za katerega je značilno manj praktičnih skrbi v primerjavi z revnimi ljudmi.

Nekateri udeleženci so govorili o nematerialnem ali duhovnem bogastvu, ki zadeva moralno bogastvo osebe, v nasprotju z bogastvom, nakopičenim na neprave načine.

Da nekdo velja za bogatega, moraš vedeti, kako služi denar. Po mojem mnenju je oseba bogata, če lahko potrdi, da je njen denar čist. (IT-I-08F55)

Druga različnost zadeva razlike med bogastvom in uspehom. Prvo je povezano z denarjem, ne glede na to, kako je zaslužen in omogoča kupovanje materialnih predmetov, ki prikazujejo bogastvo lastnika. Nasprotno pa nekateri anketiranci tolmačijo uspeh v njegovi družbeni razsežnosti in ga pojmujejo kot izobrazbeni profil osebe. S tega stališča šolanje prispeva k notranjemu bogastvu osebe in ima velik vpliv na njeno delovno mesto in kariero.

Romi zaradi svojega ekonomskega položaja pogosto posojajo in si izposojajo denar od bližnjih sorodnikov in prijateljev, tako vidijo radodarnost kot pomemben predpogoj za izmenjavo uslug

znotraj skupnosti, narejenih iz pripravljenosti pomagati, sočutja in praktične podpore življenju oseb, ki jih imajo radi. Ta vrsta radodarnosti ostane v skupnosti, v »zaprtem čarobnem krogu zaupanja« (SRB-I-8F36), če uporabimo besede srbskega anketiranca.

Druga vrsta radodarnosti zadeva nematerialno podporo, ki šteje za pomemben vir radodarnosti, še posebej med tistimi, ki nimajo ničesar materialnega, kar bi lahko dali, podarili ali posodili. V tem primeru se družbena in čustvena povezava s člani »čarobnega kroga« kaže preko podpore, potrjevanja in spodbujanja.

Nimam denarja, da bi pomagal drugim, tudi če bi želel ... Toda, ko pride do drugih stvari, kakršne koli podpore, menim, da sem radodaren in se razdajam drugim še bolj, kot se posvečam sam sebi. (SRB-I-3M25)

3.4 Prihranki, investicije in posojila

Veliko udeležencev ne zasluži dovolj denarja, da bi lahko privarčevali, zlasti tisti, ki živijo iz rok v usta in imajo komaj za zadovoljevanje osnovnih potreb.

Anketiranci, ki varčujejo, bodo ta denar namenili za večje izdatke v prihodnosti. V Bolgariji varčevanje ni povezano z blagostanjem v prihodnosti ali varnostjo. V Italiji je zavarovanje avtomobila med večjimi stroški, zaradi česar je treba varčevati (kot je podrobno opisano zgoraj). V Grčiji so glavni razlogi za varčevanje veliki družinski dogodki kot na primer zdravljenje v bolnišnici, rojstvo otroka, poroka sina ali hčere, smrt in pogreb družinskega člana ali bližnjega sorodnika/prijatelja. Posamezniki iz Slovenije so omenili, da mesečno varčujejo za otroka, za obnovo hiše in okolice. V Srbiji pa ravno nasprotno – varčevali so brez posebnega razloga, samo ena oseba je varčevala za avto.

Varčevanje je strategija za soočanje z življenjskimi dogodki in velikimi občasnimi stroški ter je tako mišljeno za kratka in srednje dolga časovna obdobja. Varčevanja ne motivira zamisel, da bi si spremenili splošno življenjsko stanje in dosegli ekonomski uspeh. Kljub temu pa izidi nakazujejo, da vsaj tisti, ki imajo malo več denarja, načrtujejo in organizirajo družinske finance. To ne velja za revnejše družine, ki ne morejo in zato tudi niso sposobne načrtovati vnaprej.

Predstava o investicijah je pri Romih drugačna od njihovega osnovnega pomena, ki ga opredeljujejo ekonomske znanosti. Za anketirance je investiranje pomenilo večji izdatek, ne nujno takšen, ki bi pripomogel bodoči produktivnosti, razen v primeru avtomobila za taksista ali za vse, ki ga uporabljajo za recikliranje. V vseh državah je pomembno mesto namenjeno stroškom, ki so povezani z bivališčem in so obravnavani kot investicije. To je zelo pomembno, če pomislimo na

neustrezno stanovanjsko situacijo Romov v vseh državah. Neustrezna bivališča potrebujejo pogostejša in dolgotrajnejša obnavljanja. Na drugo mesto v hierarhiji investicij so anketiranci postavili nakup avtomobila (Bolgarija, Grčija, Italija). Mobilnost je povezana tudi z življenjskim prostorom, v nekaterih primerih so romska naselja na obrobju mest in nedostopna z javnim prevozom. Manjše poslovne investicije so bile omenjene v Srbiji in Grčiji, nekaj udeležencev se je predstavilo kot podjetniki.

Neformalno posojanje denarja med prijatelji, sosedi in sorodniki je bilo omenjeno kot pogosta praksa v vseh kontekstih. Po eni strani se nanaša na krog vzajemnosti in medsebojne pomoči, gre za manjše vsote denarja ter za kratkoročno posojilo. Po drugi strani pa dinamika dolgov kaže na obstoj oderuštva v vseh skupnostih, ki so bile raziskane. Priznavamo dejstvo, da je oderuštvo težko odkriti, vseeno pa so anketiranci priznali njegov obstoj, čeprav niso odprto govorili o tem. Na primer v Bolgariji, Sloveniji in Italiji so anketiranci priznali obstoj oderuštva in omenili obrestne mere, ki so v uporabi:

Če si sposodim na primer 100 evrov, jim moram vrniti 200. Če denarja ne vrnem pravočasno, se obrestna mera podvoji. Če ne moreš vrniti denarja, se začnejo konflikti. Lahko te pretepejo ali ti vzamejo vse, kar imaš. To se mi še ni zgodilo, se pa dogaja večini ljudem, ki si sposodijo denar. (SI-I-06M34)

Strokovnjaki v fokusni skupini v Bolgariji so opazili, da je neformalno sposojanje denarja praksa, ki kaže na razlike med generacijami: mladi, bolj izobraženi ljudje si redkeje sposojajo kot starejši.

Neformalne mreže dolgov, ki oblikujejo mreže moči znotraj skupnosti, so pomembne teme, ki presegajo tematiko finančnega upravljanja in se nanašajo na povezavo med neenakostjo in družbenim konfliktom. Gre za pomembne teme, ki se jih je treba dotakniti med usposabljanjem, tako da upoštevamo finančne prednosti in slabosti kot tudi vpliv tega pojava na družbo ter skupnost.

3.5 Odnos z bankami

Najpogostejša tema glede odnosa z bankami, ki se je pojavila v vseh državah, je zaupanje: po eni strani Romi ne zaupajo bankam, po drugi strani pa imajo omejen dostop do bančnih storitev, torej banke tudi ne zaupajo njim. Takšen odnos imajo banke včasih tudi do celotne populacije, kot na primer v Bolgariji, v času gospodarskega zloma leta 1996, ko je bankrotiralo 17 bank in je večina Bolgarov izgubila svoje prihranke kot tudi zaupanje v bančni sistem.

Predstava o bankah se meša s folklorističnimi razlagami z občutki negotovosti. 61-letni zbiralec železa iz Italije je povedal, da *»mora denar krožiti. Nikoli še nisem imel bančnega računa, ker je nekoristen. Denar mora biti mobilen, medtem ko je bančni račun statičen. Če daš denar na bančni račun, nimaš gotovine, ki bi jo lahko uporabljal.«* (IT-I-09M61). Nekateri anketiranci iz Srbije so menili, da banke plenijo, drugi pa so izrazili skrb glede poplačila dolgov zaradi gospodarsko negotove situacije. Nekaj anketirancev iz Bolgarije je že vnaprej sklepalo, da bi bili diskriminirani, če bi se obrnili na banke.

Dostop Romov do bančnih storitev je omejen zaradi mnogih razlogov, ki so jih navedli anketiranci: predpogoj za odobritev posojila je pogodba o stalni zaposlitvi, ki je veliko Romov nima (omenjeno v Italiji, Bolgariji, Srbiji in Sloveniji), razumevanje bančnih dokumentov ter komunikacija z institucijami zahtevata precejšnjo stopnjo splošne in finančne pismenosti. Strokovnjaki so opozorili, da pomanjkanje razumevanja poslovnih pogojev ter nestabilni prihodki lahko vodijo do težav Romov pri vračanju dolgov.

Nekaj izkušenj z bankami pa je bilo vseeno omenjenih. V Italiji dobi večina ljudi, ki so imeli ali še imajo redno službo, plačo z bančnim nakazilom, tako da so zaposleni Romi imeli bančni račun. V Srbiji je večina anketirancev in njihovih družin vzela bančni kredit *»v dobrih starih časih«* (SRB-I-8F36) z namenom nakupa hiše, pohištva ter gospodinskih naprav.

3.6 Načrtovanje prihodnosti

V najbolj ekstremnih primerih se zdi načrtovanje prihodnosti odraslih družinskih članov nemogoče. Takšno situacijo so opisale revne družine iz Slovenije, ki pravijo, da se izogibajo razmišljanju o prihodnosti iz strahu, da bodo stvari še slabše. Tudi v Italiji je bilo občutiti val pesimizma, saj se že tako redke priložnosti za delo in nestabilne bivanjske razmere še slabšajo zaradi gospodarske krize. Strah pred prihodnostjo je za nekatere stalen neprijeten občutek. Nekaj anketirancev iz Bolgarije se počuti slabo zaradi negotovosti, s katero se spopadajo, ena oseba občuti tesnobo, ker se počuti nesposobna preskrbeti svoje družinske člane. Na splošno si prihodnost predstavljajo precej temačno, zlasti starejši, nezaposleni udeleženci, ki jo dojemajo kot trpljenje in težave. Dojemanje krizne situacije paralizira posameznike, ki so zato še manj motivirani pri iskanju rešitev.

Nekateri anketirani Romi iz držav Vzhodne Evrope vidijo selitev kot možno strategijo za izboljšanje svojega življenja v prihodnosti. Čeprav imajo posamezniki do selitve različen odnos, so jo omenjali kot možnost v Srbiji in Bolgariji, kot tudi predstavo o Zahodu, kjer se bolje živi: *»V tujini bi veliko zaslužil in bi lahko dostojno živel«* (SRB-I-3M25).

Zaključek šole jim predstavlja obljubo in včasih tudi garancijo za boljše življenje. Mladi, izobraženi ljudje iz Srbije se vidijo s stabilnimi službami in samostojnim življenjem, hkrati pa bi lahko podpirali svoje družine. Prav tako ima nekaj anketirancev iz Bolgarije zaključeno izobrazbo za želeni cilj in zagotovilo za boljšo prihodnost.

Nekaj udeležencev (iz Srbije in Bolgarije) je imelo konkretne poslovne načrte v srednjeročni prihodnosti za dejavnosti, kot so čebelarstvo, trgovina in nadgradnja že obstoječega posla.

Predstave o prihodnosti so večinoma nejasna predvidevanja in ne natančni ter strukturirani načrti. Spreminjanje zamisli v cilje in predhodno raziskovanje konkretnih dejanj za doseg ciljev sta lahko uporabni veščini, da bi preprečili neuspeh projektov in spodbudili ljudi k dosežkom.

4. Zaključki in priporočila

Marginaliziranim skupinam, kot so Romi, so na voljo le določene službe, zato je ključno, da uporabimo odprte analitične kategorije, da bi razumeli kompleksnost njihovih življenjskih pogojev. Razlikovanje med formalnim in neformalnim delom je zabrisano, neformalne službe ter nedokumentirano delo je razširjeno v ciljni skupini te raziskave.

Položaj žensk na trgu dela zahteva specifično analizo zaradi njihove dvojne strukture neenakosti: na eni strani težave pri njihovem dostopu na trg dela zaradi etničnih razlogov ter na drugi strani delitev dela znotraj njihovih skupnosti glede na spol. Rominje niso zadolžene samo za gospodinjsko delo (na primer čiščenje in kuhanje), varstvo otrok in starejših ter splošno upravljanje gospodinjstva (npr. nakupovanje), temveč prav tako delajo zunaj doma, da bi prispevale k družinskemu proračunu.

V velikem deležu so Romi nezaposleni, dejavni na neformalnem trgu in/ali delajo iz dneva v dan, drug velik del Romov pa živi od socialne pomoči ali z zelo nizkimi plačami. Medtem ko imajo prvi težave z ocenjevanjem svojih prihodkov, ki so neredni in nestabilni, slednji komaj shajajo do konca meseca zaradi nezadostnih prihodkov. Oboji potrebujejo kompleksen sistem upravljanja denarja, da bi preživeli, in razvite veščine finančne pismenosti.

Čeprav je veliko vidikov revščine enakih pri romskih kot neromskih ljudeh, vseeno obstajajo posebnosti v situacijah, v katerih se znajdejo Romi, kot so poseben zakonodajni okvir, specifični programi in organizacije. Gre za posledico dolgotrajne življenjske in poklicne segregacije na etnični osnovi, ki je vodila do nekaterih oblik bivanja in dela, ki jih ne najdemo pri drugih prebivalcih, kot na primer življenje v nomadskih taborih ali zbiranje in recikliranje materialov.

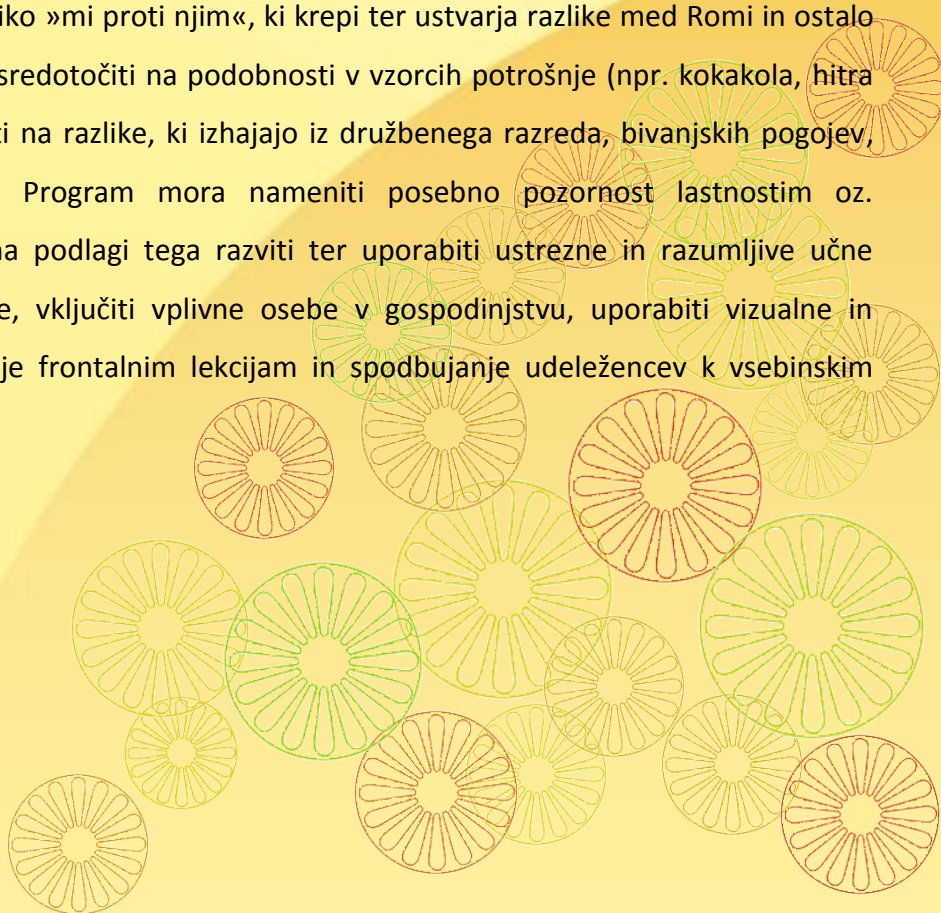
Raziskava je poudarila obstoj neformalne mreže pomoči, ki je povezana z občutkom pripadnosti isti etnični skupnosti in se uporablja za sposojanje denarja ali izmenjavo neplačanega dela. Romom je pomembno, da kopičijo družbeni in simbolični kapital znotraj skupnosti, kar vodi do stroškov, ki se neromskim prebivalcem zdijo nerazumni, kot na primer statusne dobrine ali prispevki za poročne slovesnosti.

Čeprav Romi, s katerimi smo se pogovarjali, uspeh povezujejo z potrošnjo dobrin, jih vseeno motivira potreba po izhodu iz trenutne marginalne situacije, na primer selitev iz segregirane soseske. Ravno to odkriva njihovo ranljivo dejansko stanje.

Predstava o bančnem sistemu temelji na obojestranskem nezaupanju. Romi dajejo prednost neformalnemu varčevanju in sposojanju, ki sta vpletena v družbene odnose in hierarhije skupnosti. Tako kot pri potrošnji tudi pri sposojanju ter posojanju denarja ne gre samo za denar, temveč tudi za odnose v družbi, zaupanje in osebne kroge znotraj skupnosti.

Iz te raziskave sledijo številna priporočila za izobraževanje odraslih o finančni pismenosti za Rome. Denar je zelo občutljiva tema. Poleg tega pride v različnih nacionalnih kontekstih do težav z nezaupanjem med Romi in socialnimi delavci, raziskovalci in izobraževalci. Interakcija teh dveh vidikov lahko negativno vpliva na udeležbo in sprejetje izobraževalnega programa, saj bi na usposabljanje lahko gledali kot na poskus spreminjanja njihovih vrednot namesto na podporo. Zaradi tega morajo imeti usposabljanja Finally odprt in spoštljiv pristop do različnih izvorov vrednot ljudi, ki so vključeni v program.

Prav tako je treba preseči retoriko »mi proti njim«, ki krepi ter ustvarja razlike med Romi in ostalo populacijo. Program se mora osredotočiti na podobnosti v vzorcih potrošnje (npr. kokakola, hitra hrana, modna oblačila) in paziti na razlike, ki izhajajo iz družbenega razreda, bivanjskih pogojev, revščine, namesto etničnosti. Program mora nameniti posebno pozornost lastnostim oz. posebnostim udeležencev in na podlagi tega razviti ter uporabiti ustrezne in razumljive učne tehnike, spodbujati udeležence, vključiti vplivne osebe v gospodinjstvu, uporabiti vizualne in parcipatorne tehnike (izogibanje frontalnim lekcijam in spodbujanje udeležencev k vsebinskim predlogom).

Viri

Bodewig, C., & Sethi, A. (2005), *Siromaštvo, socialna isključenost i etnička pripadnost u Srbiji i CrnojGori: Slučaj Roma*. Dostop (30. julij 2013):

http://siteresources.worldbank.org/INTROMA/Resources/SERBIAN_sam.roma.poverty.pdf

European Monitoring Centre on Racism and Xenophobia (2006), *Roma and Travellers in Public Education. An Overview of the Situation in EU Member States*. Dunaj: EUMC, 2006.

Agencija Evropske unije za temeljne pravice (FRA) (2009) *Housing Conditions of Roma and Travellers in the European Union. Comparative report..* Dostop (29. oktober 2009):

http://ec.europa.eu/justice/discrimination/files/roma_housing_conditions_en.pdf

Agencija Evropske unije za temeljne pravice (FRA) in Razvojni program Združenih narodov (UNDP) (2012), *The situation of Roma in 11 member states. Survey results at a glance*. Luksemburg: Urad za publikacije Evropske unije, 2012.

Fondazione Casa della carità "Angelo Abriani" (2012), *EU Inclusive. Rapporto Nazionale sull'Inclusione Lavorativa e Sociale dei Rom in Italia*. Dostop (30. julij 2013): <http://www.casadellacarita.org/eu-inclusive/rapporto.html>

Fundacion Secretariado Gitano (2009), *Health of the Roma Population, analysis of the situation in Europe. Bulgaria, Czech Republic, Greece, Portugal, Romania, Slovakia, Spain*. Madrid: Fundacion Secretariado Gitano.

Jakšić, B., & Bašić, G. (2002), *Romska naselja, uslovi života i mogućnosti integracije Roma u Srbiji – Rezultati socijalnog istraživanja, Centar za istraživanje etniciteta*. Dostop (20. julij 2013):

https://www.ercbgd.org.rs/%2Fen%2Fcomponent%2Fdocman%2Fdoc_download%2F4-romi-u-srbiji.html&ei=99hUpjzD4e60QXhsIDgDg&usg=AFQjCNEPQnk-cvV1WkmKn__F3DijA_eY_w&bvm=bv.55123115,d.bGE

Kolthof, W., Lukáč, M. (2003), *Zlepšenie podmienok pre vstup mladých Rómov na trh práce, SK 0002.01 a grantovej úlohy VEGA č. 1/0457/03 Kvalita života – kvalitou sociálnej práce a vzdelávania dospelých*.

Dostop: <http://www.ff.unipo.sk/kvdsp/download/Zbrnk/ZbrnkPHARE-VEGAPrsv2003.pdf>

Korpič Horvat, E. (2010), *Zaposlovanje Romov v Sloveniji. V: Romi in zdravje. Zbornik prispevkov nacionalnih konferenc*. Ljubljana: Ministrstvo za zdravje.

National statistics institute of Bulgaria (2011), *Nationwide census, final results [Data file]*. Dostop (30. julij 2013): <http://www.nsi.bg/EPDOCS/Census2011final.pdf>

Piasere (2004) *I rom d'Europa. Una storia moderna*. Rim: Laterza.

Varga, R., Friškič, S. (2013), *Strategija razvoja romske skupnosti v Pomurju do leta 2020: Pregled stanja, vizija razvoja, programi in projekti za razvoj romske skupnosti v Pomurju*. Murska sobota: Regionalna razvojna agencija Mura.

Mestna Občina Novo mesto (2013), *Osnutek strategije reševanja romske tematike v Mestni občini Novo mesto – prva obravnava*.

Vlada Republike Slovenije (2010), *Poročilo o položaju romske skupnosti v Sloveniji*. Uradni list, št. 33/2007, oktober 2010.

UNDP Srbija (2006), *Pod rizikom: Socijalna ugroženost Roma, izbeglica i interno raseljenih lica u Srbiji*. Dostop (5. avgust 2013): <http://www.inkluzija.org/biblioteka/Izvestajpodrizikom.pdf>

Urad Republike Slovenije za narodne manjšine (2006), *Splošne informacije o romski skupnosti v Sloveniji*, 4.12.2006. Dostop (22. avgust 2013): <http://www.uem.gov.si/fileadmin/uem.gov.si/pageuploads/IzrednaGradivo3.pdf>

RAZVOJNO
IZOBRAŽEVALNI
CENTER NOVO MESTO

UNIVERSITY OF PIRAEUS
RESEARCH CENTER

ΤΕΧΝΙΚΗ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ
Κέντρο Επαγγελματικής Κατάρτισης

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

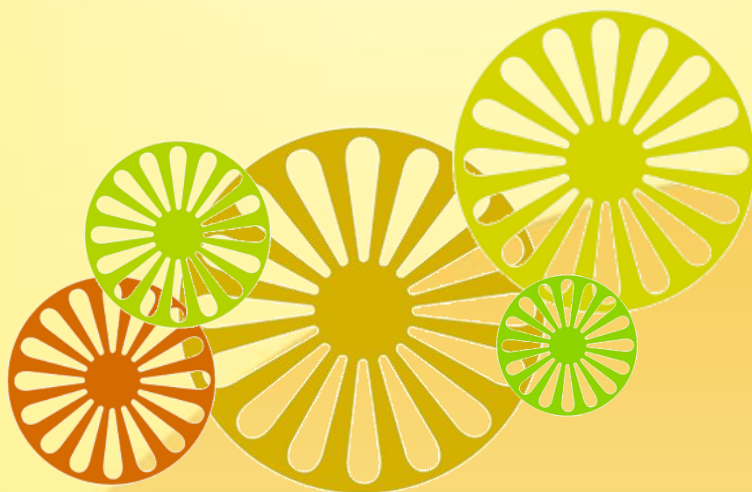
336:37.014.22(4=214.58)(0.034.2)

OBVLADOVANJE negotovosti [Elektronski vir]. Raziskava finančne pismenosti romskih družin v šestih državah / [avtorji Oana Marcu ... [et al.] ; prevajanje Tina Kočever Donkov]. - El. knjiga. - Novo mesto : Razvojno izobraževalni center, 2015

ISBN 978-961-91453-7-1 (pdf)

1. Marcu, Oana

281972480

PREDSTAVITEV PROJEKTA

Glavni cilj projekta je dvigniti raven finančne pismenosti med odraslimi Romi in informiranje o različnih potrošniških storitvah. Uvodoma smo v vseh partnerskih državah z uporabo enotne metodologije raziskali potrebe Romov s tega področja. Izvedli smo vodene intervjuje s posameznimi Romi, dvema ciljnima skupinama strokovnjakov, ki delajo z Romi, in pomembnimi predstavniki romske skupnosti. Poleg tega smo s preučevanjem različne literature raziskali, kako izobraženi Romi učinkovito upravljajo z družinskimi financami. Na podlagi teh raziskovanj smo razvili izobraževalni program, kako učinkovito upravljati z družinskimi financami, kako postati poučen potrošnik, kako varčevati in pametno nakupovati ipd. Program vsebuje orodja za učenje in poučevanje, ki so prilagojena potrebam romske manjšine, ter so osredotočena na pridobivanje praktičnih veščin za zagotavljanje boljše kakovosti njihovega življenja. Program in izobraževalna orodja bodo preizkušena na pilotnih izobraževanjih in ob zaključku projekta izboljšana ter objavljena v vseh jezikih projektnih partnerjev.